

Barns värde och föräldrars frigörande från sina barn

Synen på barn och hur de har värderats av såväl föräldrar som andra är avgörande för hur de behandlats och tagits omhand. Enligt Viviana Zelizer skedde kring sekelskiftet 1900 ett större skifte i synen på barn och barns värde. Förenklat menar hon att barn tidigare hade ett ekonomiskt värde utifrån det arbete och andra inkomster de kunde bidra med samt den försörjning de kunde bistå med som framtida vuxna när föräldrarna blivit gamla. Barns värde i ekonomiska termer kom sedan att utmanas av att barn fick andra roller i samhället och i familjen. Barnarbete avskaffades till förmån för skolgång och inom familjen blev barn alltmer uppskattade för sitt känslomässiga bidrag. Barn kom så att bli känslomässigt ovärderliga och barndomen närmast något heligt och sakraliserat som föräldrar och andra blev villiga att investera i.¹

Zelizers poäng är att trots demografiska, teknologiska och politiska förklaringar till att barnarbete i västvärlden avskaffades till förmån för en utökad skolgång, så skedde även en kulturell process i vilken synen på barns värde helt kom att förändras – från ett ekonomiskt till ett emotionellt värde. Genom att sätta fingret på sociala konflikter om vad som var moraliskt acceptabelt att tjäna pengar på

och att spendera pengar på när det gäller barn bidrog hon med nya perspektiv på vad som genom historien format relationer mellan barn och vuxna. Ett av hennes exempel visar hur oönskade barn, som föräldrar tidigare betalat för att bli av med, senare kom att bli önskade barn som andra betalade för att få adoptera.² Mot bakgrund av Zelizers resonemang om att synen på barn är föränderlig och sammankopplad med ekonomi, värde och värderingar, går det här kapitlet närmare in på vad det var för syn på och värderingar av barn som kom till uttryck genom den kommersiella barnavårdsmarknaden och som möjliggjorde dess existens. Det handlar om hur barn positionerades och förstods och på vilka sätt detta sedermera kom att kritiseras och förändras.

Till skillnad från bokens tidigare kapitel som tagit fasta på relativt konkreta aspekter av den kommersiella barnavården, riktas blicken här mot aspekter som är flytande och svårare att ta på. Man kan fråga sig vad en syn på barn egentligen är och hur den kan komma till uttryck. Vi menar att det är möjligt att ringa in synen på och värderingen av barn genom att lyfta fram hur föräldrar, entreprenörer och andra förhöll sig till barn på den kommersiella barnavårdsmarknaden, och hur tidningsartiklar och annonser beskrev verksamheterna.

ATT ÖVERLÅTA SITT BARN ÅT ANDRA

En utgångspunkt för att det kunde existera en kommersiell barnavårdsmarknad under 1900-talet är att föräldrar ville frigöra sig från sina barn och var beredda att betala för det. Att föräldrar verkligen efterfrågade tjänsterna som erbjöds av de kommersiella aktörerna ser vi tydligt genom att föräldrar också annonserade efter sådana tjänster. I bild 55 ser vi exempel på en annons där inackordering i ett bildat hem eller på barnpensionat önskas till en 6 1/2-årig pojke. I bild 56 syns en annons där en »bildad fattig moder« söker efter

Bild 55. DN 24/12 1920, s. 17.

Bild 56. SvD 7/5 1929, s. 22.

ett barnlöst par som kan ta hand om hennes tre månader gamla flicka »som sin egen«. Vad gäller den första annonsen får vi tolka det som att det var inackordering för en avgränsad tid som eftersöktes, medan det för den andra kan ha handlat om en längre tids fosterföräldraskap eller en permanent adoption.

Utan att systematiskt leta har vi funnit många annonser av det här slaget, vilket visar att den kommersiella barnavårdsmarknaden inte ensidigt drevs på, eller bara erbjöds av, hoppfulla entreprenörer. Det fanns potentiella kunder. Annonserna vittnar om att det under tidigt 1900-tal fanns en viss normalitet i att låta barn tas omhand av andra än de biologiska föräldrarna. Att det dessutom var möjligt att på det här sättet annonsera ut sina barn till främlingar tyder även på att föräldrar kunde ha mycket svårt att på andra sätt ordna fungerande barnpassning inom sina egna sociala nätverk. Dessa annonser visar också att föräldraskap inte betraktades som ett absolut ansvar, identiskt med att vara tillgänglig och närvarande för sitt barn utan att det kunde förhandlas bort.

Att föräldraskap inte nödvändigtvis innebar ett absolut ansvar är särskilt tydligt vad gäller de män som blev fäder utanför äktenskapet. De hade mot bakgrund av barnamordsplakatet mellan 1778 och 1918 rätt att vara anonyma och behövde på så vis inte alls träda fram som förälder. Vare sig präst eller barnmorska fick fråga den gravida kvinnan om vem barnafadern var. Det innebar att under den här perioden var det möjligt för män att bli förälder utan att någon annan än mamman visste om det och utan att samhället, eller barnet, ansågs ha något intresse av vem han var. Ogifta fäder hade alltså en särskild möjlighet att undkomma ansvar för sina barn.³ Vad gäller ogifta mödrar innebar barnamordsplakatet även för dem en rätt till anonymitet och möjlighet att överlämna ansvaret för barnet till någon annan. Men deras situation krävde ändå att de ordnade för sin förlossning och ombesörjde att barnet togs omhand. Därmed var deras föräldraskap svårare att helt skjuta ifrån sig.

Att normen var så stark kring att föräldraskap skulle ske inom äktenskapet resulterade – förutom i skam och stigmatisering av ogifta gravida kvinnor och mödrar – i att deras barn hade dåliga livsvillkor och ett lågt anseende i samhället.⁴ I jämförelse med den status som barn inom äktenskapet hade kan vi med dagens språkbruk betrakta den samhälleliga behandlingen av utomäktenskapliga barn som en strukturell och lagstadgad form av diskriminering. Detta eftersom det fanns juridiska skillnader i hur barn födda inom och utom äktenskapet skulle behandlas. Tydligast är de utomäktenskapliga barnens brist på arvsrätt efter föräldrarna. Först 1905 fick barn födda utom äktenskap arvsrätt efter modern och hennes släkt. Det gällde dock inte för de barn som fötts till mödrar som registrerats som okända, vilket i sin tur innebar en inkonsekvens i arvsrätten, och detta uppmärksammades som ett problem och argument för att upphäva anonymitetsrätten 1918.⁵ Först 1970 kom utomäktenskapliga barn att få ärva sina fäder på samma villkor som barn födda inom äktenskap.⁶ Det visar hur seglivat det utom-

äktenskapliga stigmat var för barn till föräldrar som varken var gifter eller trolovade.⁷

En ogift kvinna från lägre samhällsklass som bestämde sig för att behålla sitt barn hamnade snabbt i en svår sits i och med att hon behövde arbeta för att försörja sig.⁸ Därmed hade hon inte tid att ägna sig åt barnet. Så länge det saknades en utbyggd offentlig barnomsorg kunde mödrar därför av försörjningsskäl inte alltid ta hand om sina utomäktenskapliga barn, även om de ville det. Historikern Ann-Sofie Ohlander har beskrivit det som att mödrarna lämnades ensamma att lösa ett samhälleligt dilemma mellan å ena sidan försörjning, å andra sidan barnens behov av vård och tillsyn. Hon menar att detta bottnade i att barns – särskilt utomäktenskapliga barns – behov osynliggjordes i samhället. Detta började ändras under 1930-talet då flera sociala reformer genomfördes, men det tog tid innan reformerna förändrade livsvillkoren för ogifter och deras barn.⁹

År 1939 beskrev signaturen E. i en insändare i *Dagens Nyheter* det problem som den ogifta modern hade att hantera:

Det nuvarande samhället, som fått rykte om sig att i speciellt hög grad tillhöra kvinnan och barnet, har inte stor plats för ensamstående mödrar med småbarn, nota bene om de måste försörja sig själva. Den kvinna som står ensam i världen med sitt barn har mycket små utsikter att klara sig. För henne uppställer sig i första hand problemet vad hon ska göra av barnet medan hon själv är upptagen i förvärvsarbetet.¹⁰

Kanske var det detta dilemma om var hon skulle göra av barnet medan hon arbetade som annonsören »bildad, fattig moder« hamnat i, varför hon annonserade efter barnlösa makar att ta hand om hennes dotter (bild 56). Signaturen E. förespråkade i sin tur inte fosterföräldraskap utan menade att en utbyggnad av barnpensionat

med passning även nattetid skulle hjälpa ensamstående mödrar att få försörjningen att gå runt:

Den enda utvägen synes det mig vara att lägga om barnkrubborna till barnpensionat. Ett »hotell« med andra ord, som är öppet dygnet om, och som även mottar sovgäster. En moder som har nattarbete skulle då kunna lämna in barnet på eftermiddagen och hämta det igen på morgonen eller middagen dagen därpå. Ett sådant barnpensionat skulle fylla en stor social uppgift och borde naturligtvis erhålla anslag från allmänna medel. Det är bättre att modern kommer ut på arbetsmarknaden än att hon sitter hemma och svälter eller erhåller understöd av fattigvården. Ur social synpunkt är det också en nödvändighet att en tanke ägnas åt dessa i viss mån hemlösa barn. Barnpsykologin får här ett experimentalfält som samtidigt fyller en funktion i samhället.¹¹

Som vi ser här tänker sig signaturen E. att det var fullt rimligt att barn skulle överlåtas åt andra medan mamman arbetade. Det skulle vara något som även samhället kunde tjäna på, varför allmänna medel borde skjutas till.

MARKNAD FÖR FÖRÄLDRARS BÄSTA

För all slags kommersiell förlossnings- och barnavård som diskuteras i den här boken var det föräldrars intresse och behov av olika former av barntillsyn som gjorde att verksamheterna existerade och kunde bära sig. På så vis var det alltså vuxnas – inte i första hand barns – behov som verksamheterna avsåg att täcka. De oberoende förlossningarna och hemliga arrangemangen för att lämna bort barn till fosterhem, barnhem och adoption hade sin grund i den skam som drabbade ogifta mödrar, deras desperata ekonomiska situation eller föräldrars önskan att bli kvitt oönskade barn. Vad

gäller långtidsbarnpassning på barnpensionaten har vi visserligen funnit någon enstaka uppgift om föräldrar som där gömde undan barn som de inte ville visa,¹² men framför allt verkar de ha möjliggjorts av den skörhet som uppstår i ett samhälle som inte har en utbyggd barnomsorg, där kärnfamiljen är norm och där det finns ett starkt genuskontrakt som bygger på att mammor, men inte pappor, anses vara kvalificerade att ta hand om barn, hem och hushåll. Där uppstår problem så snart en mamma av någon anledning inte kan sköta det som anses vara hennes ansvarsområden.

Det var den här skörheten som barnpensionaten lyckades muta in som sitt affärsområde. Att de var specialiserade på långtidsbarnpassning med övernattnings skapade möjlighet att anlita dem vid kriser och exceptionella händelser då mamman under en längre tid var oförmögen att sköta barn och de husliga uppgifter som tillskrevs henne. Möjligheten för föräldrarna att själva bestämma när och hur länge barnet skulle inackorderas gjorde barnpensionaten unika. Ingen annan barnpassningsverksamhet kunde erbjuda sådan flexibilitet.

Att föräldraskapets ansvar och plikter inte betraktades som absoluta ledde i sin tur till att barn inte ansågs ha någon särskild rätt till sina föräldrar. Särskilt gällde det de barn som före 1918 lämnades utan andra uppgifter om sin härkomst än kyrkbokens notering om okända föräldrar. De fräntogs inte bara allt umgänge med föräldrarna utan även möjligheten till kunskap om dem, som om deras bakgrund skulle vara ovidkommande för dem. Situationen för barn som inackorderades på barnpensionat var förstås en annan, eftersom det var en tillfällig passning där barnet efter en kortare eller längre tid hämtades tillbaka av föräldrarna.

Det kan verka som en stor skillnad mellan de här företeelserna, eftersom separationen mellan barn och föräldrar för barnpensionatens del inte var permanent och oftast rörde lite äldre barn, många med gifta föräldrar, men det finns även aspekter som länkar

samman dessa företeelser. Vi vet exempelvis att mödrar som födde barn i hemlighet och lämnade dem inte alltid avsåg att helt klippa banden, och att vissa efter en tid hämtade barnen.¹³ Vi kan till exempel se på den lille Wilhelm Rune i kapitlet »Entreprenörerna« som föräldrarna i kyrkboken först inte ville kopplas samman med, men vilka verkar ha återförenats när situationen ändrats och föräldrarna gift sig med varandra. Det som utifrån kyrkbokens noter ringar inledningsvis såg ut som en permanent separation mellan pojken, en möjligtvis ovetande far och en ogift mamma kan i efterhand betraktas som en typ av långtidsbarnpassning, där Wilhelm Rune troligen togs omhand av någon annan under en period för att sedan hämtas hem av sina biologiska föräldrar som då var gifta.

En ytterligare aspekt som länkar samman de här olika företeelserna är att barnmorskor specialiserade på födande kvinnor inte enbart hanterade kvinnor och deras spädbarn. De kunde också vara involverade i vård av barn som var äldre. Vi har exempelvis sett hur Julia Stéens verksamhet inkluderade såväl förlossningshem, spädbarnshem, pensionat och konvalescenthem för både »späda o. äldre klena« barn.¹⁴ Vad gäller de minsta barnen var det inte bara ogifta mödrars spädbarn som separerades från sina föräldrar, utan också andra mycket små barn. Vid vissa barnpensionat kunde även spädbarn lämnas för en tid. Ett sådant var Sturehofs barnpensionat där det vid ett besök av journalisten Jochum 1925 fanns anställda ammor och ett tjugotal spädbarn inackorderade.¹⁵

Det finns vittnesmål om enskilda barn födda inom äktenskapet som placerades på spädbarnshem som små och sedan som lite äldre inackorderades periodvis på barnpensionat.¹⁶ Det betyder att samma föräldrar kunde använda sig av flera inackorderingstjänster under ett barns uppväxt. Allt detta visar att det fanns överlappningar mellan olika typer av barnavårdande verksamheter och att marknaderna för den privata mödra- och spädbarnsvården och barnpensionaten inte ska ses som skilda från varandra utan kan

betraktas som varianter av samma företeelse. Den gemensamma grunden är att man inte såg det som självklart att ett barn hade rätt att få vara med sina föräldrar utan att det var oproblematiskt att barn i olika åldrar och under olika långa tider separerades från sina föräldrar. Det var en förutsättning för att en marknad för privata barnavårdstjänster kunde existera.

DE OPROBLEMATISKA SEPARATIONERNA

Trots att det fanns argument för att det inte var bra för barn med de separationer som skedde på förlossningshem när mödrarna efter en tid åkte därifrån och lämnade barnen, framförde starka röster att det var oproblematiskt. Gösta Hagéus, provinsialläkare i Älmhult, var en av dem. Han ansåg 1935 att spädbarnets separation från sin mamma knappast var farlig för barnet:

Talet om faran att under spädaste åldern skilja barnet från modern är överdrivet. Är det bättre att skilja modern från samhällsnyttigt arbete, när barnet själv ej i något avseende kan anses förlora på att efter slutad amning vårdas på sakkunnigt sätt i ett barnhem?¹⁷

Att Hagéus inte ansåg att barnet självt hade något att förlora på att separeras från sin mor – bara det fick sakkunnig vård på barnhem – kan läsas som ett uttryck för synen på spädbarn som varelser utan något känsloliv bortom uttryck för hunger, smärta och andra kroppsliga sensationer. Teorier om spädbarnets tidiga anknytning till modern, som utvecklades av bland andra den brittiske barnpsykiatrikern John Bowlby på 1950-talet, hade ännu inte etablerats. Karin Zetterqvist Nelson har också visat att det dröjde länge, till 1980-talet, innan Bowlby fick ordentligt genomslag i Sverige. I stället var en bärande tanke att barns psykologiska hälsa gynnades av

stabila relationer med omsorgsgivare som inte nödvändigtvis behövde vara modern. Det fick till följd att institutionsvård av barn, även små barn, sågs som ett fullgott alternativ.¹⁸

Spädbarnshem kunde också ses som en möjlighet att bevara bandet mellan mor och barn trots en tids separation. Provinsialläkaren Hagéus, liksom aktörer inom den kommersiella barnavården, argumenterade för att för utomäktenskapliga barn, som kanske skulle komma att legaliseras genom föräldrarnas giftermål, var spädbarnshem att föredra framför fosterhem. På ett liknande sätt argumenterade Julia Stéen då hon lyfte fram nödvändigheten av Hvita Korsets spädbarnshem:

Däriigenom kvarstannar barnet på den plats, där det blivit fött, och modern har tillfälle att när hon så önskar besöka sitt barn, återtaga sitt barn, och hindrar däriigenom att det band, som föreligger mellan mor och barn, slites genom att annan enskild formellt trädde i moderns ställe. Just genom utackorderandet av barnet i den späda åldern driver samhället in en vägg mellan modern och barnet. Så långt sig göra låter, bör man väl i all rimlighets namn så länge som möjligt hålla öppet för den verkliga fadern och modern att genom äktenskapets ingående legalisera förbindelsen och bjuda sitt barn ett eget hem. Att samtidigt hänsyn måste tagas till att moderns förvärvsmöjligheter icke sträcket genom förlossningen ligger i öppen dager.¹⁹

Den här idén om att barnen skulle stanna kvar på platsen där de blivit födda – medan modern återvände till arbete och ordnade upp sin relation med barnafadern – visar hur idealet om en kärnfamilj inom ramen för ett äktenskap medförde att barnen kunde få vänta på sina föräldrar på institution. Ur det perspektivet innebar institutionsvård inte alltid någon definitiv förälder–barn–separation. Föräldrar som ville ha kontakt med sina barn kunde just därför fö-

redra institutionsvård framför fosterhemsvård, vilket barndomshistorikern Ingrid Söderlind har visat.²⁰ I Marie Sallnäs avhandling om den sociala barnavårdens historia konstaterar hon att det under 1900-talets första årtionden fanns en stark tilltro till institutionsvårdens möjligheter, och att den tilltron utmanades först med 1960-talets institutionskritik. Att placera särskilt arbetarklassens barn på olika typer av institutioner för att uppfostra och forma dem sågs länge som fullt rimligt.²¹ Det fanns också en tilltro till experter som läkare, lärare och andra kunde ge barn det de bäst behövde. Den här samhälleliga tilltron till institutionsvård kan ge viss förklaring till att även privata institutioner som tog hand om medel- och överklassens barn hade ett kundunderlag.²²

I den första tidningsartikeln publicerad om barnpensionat – som i stort hyllar dessa – finns en kort skrivning om att barn kanske ändå har det bäst hemma och att de nog inte alltid tycker att det är så roligt på barnpensionat:

Syster Gerda tycker att föräldrarna ska tala sanning till barnen, inte säga att barnet ska få så himla roligt på barnpensionatet, utan att det kanske är nödvändigt. »Det allra roligaste för alla barn – det tycker jag gott man kan säga åt barnen – är väl för dem att vara i sina hem. Men det finns en hel del saker här i livet som äro nyttiga och nödvändiga, även om de inte äro så roliga. Jag tycker det är både oklokt och onödigt att invagga sina barn i föreställningen att allt skall vara så roligt för dem, särskilt onödigt därför att barn ha mycket lättare än vuxna att finna sig i det nödvändiga.«²³

Den här typen av resonemang, där föräldrar kanske kan behöva förklara för sina barn varför de ska vara separerade från varandra, var därefter i pressen ersatt med idel argument om hur bra det är för barn att vara på barnpensionat. Barnpensionatsinnehavarna kunde

visserligen se att det ibland var svårt för barnen att säga hejdå och att de längtade efter sina föräldrar, men det verkar ha betraktats som något snabbt övergående.²⁴ Vi ser i stället exempel på att de uppfattade att det gjorde barnen gott att separeras från föräldrarna, särskilt från mödrarna:

Fröken Hill har liksom syster Gerda på Kroken gjort den erfarenheten att även de mest bortskämda barn bli förunderligt lättskötta så snart bara deras mammor inte äro närvarande, men att en svag mammas närvaro under några timmar kan förvandla ett barns hela väsen så att det åter blir samma kinkblåsa som förut.²⁵

Tidningscitatet lyfter fram att barn kan få oönskade beteendeproblem på grund av relationen med mamman. Barn skulle vara lättskötta och inte bortskämda »kinkblåsor« som deras mödrar ibland gjorde dem till. För sådana barn kunde det ligga i deras eget intresse att för ett tag bryta relationen. Den sortens argument om barnpensionatens positiva separation återkommer särskilt i tidningsartiklar som rör barns ovilja att äta:

Åkomman att inte vilja äta är ju fruktansvärt vanlig bland moderna barn, men tycks lätt att bota, så snart barnen bara komma ur den vanliga miljön och sitta till bords med jämnåriga som äta ordentligt utan att knota. Barn som man i hemmet nätt och jämnt kunnat pilla i en tesked föda om dagen – så ha mödrarna i varje fall försäkrat – kunna efter några dagar på barnpensionat sätta i sig den ena vältingstallriken efter den andra till sina föräldrars oerhörda förvåning. (...) Det kan inte bli något trugande och lirkande, när man har en sådan stor skara, säger Solviks föreståndarinna, fröken Ester Hill, det blir inga lustiga öar av saftkrämen i mjölkhavet och inte en sked för pappa, en

sked för mamma o.s.v. Det är bara den regeln att vid bordet sitter man alldeles tyst och stilla och äter sin mat som alla andra, så går det. Man vill bli färdig lika fort som kamraterna för att komma ut och leka igen och man vill naturligtvis också visa att man är lika duktig som alla andra. Över huvud taget dominerar den känslan att de vilja vara och göra som alla de andra hos de allra flesta barn, och det gör det så lätt att sköta ett barnpensionat och hålla disciplin och ordning. Första dagen när jag öppnade – det var mitt i vintern 1917 – och det på en och samma dag anlände tjugo nya gäster, då kändes det en smula kvistigt att genast få den form man önskade på det hela. Men numera, när nykomlingen blir omhändertagen av ett tjugotal kamrater som redan äro inne i stället regim, brukar det gå som en dans – så snart bara mamma rest sin väg förstås.²⁶

Citatet är från 1924 men i en artikel publicerad 1942 under rubriken Dåligt med aptiten? framträder ett närmast identiskt budskap. Efter att först konstatera att barnet inte är sjukt »får mamman själv försöka komma till rätta med felet«. I svåra fall skulle hon rådfråga en barnpsykolog, men egentligen var problem med barn som kin-kade med maten oftast lätt att åtgärda meddelade artikeln:

Ett alldeles utmärkt sätt brukar vara att skicka bort barnet för någon vecka till en annan miljö, t.ex. ett barnpensionat eller en bekant familj. Särskilt i samvaron med andra barn brukar aptiten infinna sig ganska snart – ingen unge tycker det är roligt att ensam trilskas vid matbordet, när en massa andra barn sitter bredvid och äter. Får då barnet en ny fast hand över sig brukar det hjälpa.²⁷

Vi ser alltså att svårigheten med att barn inte vill äta enkelt sägs gå att lösa genom att barnet placeras i en ny miljö tillsammans med andra barn och med »en ny fast hand över sig«, med andra

Dåligt med aptiten?

Jag är inte hungrig, säger Lillan tjuvigt, innan ens maten kommit på bordet.

**Bild 57. Bild publicerad i anslutning till artikeln Dåligt med aptiten?
Trelleborgstidningen 3/3 1942, s. 4.**

ord tillsammans med en annan auktoritär vuxen än föräldrarna/
mamman.

I en spalt kallad »Det goda rådet« publicerad i *Expressen* 1946
besvarade psykologen Merit Hertzman-Ericson en insändarfråga
om ett barn som ansågs vara dåligt socialt anpassat:

Denna spalt fick en påringning för några dagar sedan.
Frågan gällde en sexårig pojke, som tydligen var mycket
dåligt socialt anpassad. Han är det ständiga problemet i
syskonskaran, han kivas och slåss och får raserianfall och
»lyder aldrig«. Mamman ville nu gärna skicka bort honom

några månader innan han börjar skolan för att hjälpa honom till bättre anpassning. Förslaget är mycket klokt, men problemet gäller nu var man skall kunna placera honom. Det bör vara ett hem eller ett barnpensionat där man tillämpar de moderna, riktiga uppfostringsprinciperna. Det är ett stort behov av sådana barnhem där barnpsykologisk kunskap omsätts i praktiken.²⁸

Hertzman-Ericson menar alltså att det är klokt att skicka bort pojkarna för att bli bättre anpassad och hävdar att det finns ett stort behov av barnhem och barnpensionat som bygger på barnpsykologisk kunskap och tillämpar riktiga uppfostringsprinciper.

Att separationer sågs som oproblematiska tydliggörs även av att barnpensionaten inte bara anlätades vid kriser utan även då föräldrar själva var lediga. När rätten till allmän semester infördes 1938²⁹ kunde fler än tidigare vara lediga och ge sig ut på resor, men det var ingen självklarhet att ledigheten skulle ägnas åt barnen eller att de skulle följa med på semesterresor. Barns ökade värde resulterade alltså inte nödvändigtvis i att föräldrar skulle tillbringa så mycket tid tillsammans med barnen som möjligt. Vi har sett exempel på att barn inackorderades medan föräldrarna åkte utomlands³⁰ eller gjorde en skidresa.³¹ I pressen fanns också artiklar som tydligt argumenterade för att barn och föräldrar utan problem kan, eller till och med bör, vara skilda från varandra vid ledigheter:

Reslystna föräldrar har sitt lilla speciella problem som säkert känns igen: var ska man göra av barnen, när man är borta? När de är riktigt små brukar det lustigt nog vara lättast att ordna för dem, de finns förträffliga privata eller offentliga barnhem eller barnpensionat, dit man med lugn och trygghet kan överlämna dem. I lekåldern, 3–6-årsåldern, börjar det genast bli svårare – såvida man inte har snälla mor- och farföräldrar, helst (sic.) bosatta på landet,

som kan ta sig an telningarna. Annars är det nog bäst om man även då kan hitta något bra barnpensionat, dit man kan överantvarda dem. Men när barnen börjar bli lite större, åtta, tio år och därutöver, bör man nog försöka, att om möjligt ta dem med på resan.³²

I citatet, som skrivits av pseudonymen Candida som är en mamma som talar utifrån egna erfarenheter, ser vi att det är de äldre barnen som bör tas med på nöjesresor medan de allra yngsta under tre år uppfattades som enklast att lämna på barnpensionat.

En annan mamma, Christina, beskrev i *Dagens Nyheter* 1939 hur svårt det var för mödrar att ta hand om lediga barn under sommarlovet. De krävde så mycket uppmärksamhet och mamman behövde få vila. Därför önskade hon sig en utbyggnad av barnpensionat i form av en »koloni för medelklassen« (...) »en liten barnstad med matsal, sjukrum, tvättstuga, lektugor o.s.v.« Den skulle ligga på rimligt avstånd för »semestrande föräldrar där inackordering skulle kunna ordnas till ett facilt pris. Då skulle både föräldrar och barn kunna njuta sin sommarvila, (...) oberoende av varandra, men ändå så pass nära att samvaro när som helst (sic.) under dagen vore möjlig.«³³ Det Christina föreslog var alltså att föräldrar och barn skulle inackorderas på olika ställen i närheten av varandra där de skulle kunna hälsa på varandra men utan att behöva vara tillsammans hela tiden.

I båda exemplen ser vi hur lätt de här mödrarna såg på att inackordera barnen när de själva gjorde annat. Artiklarna är dessutom bara två av de många artiklar som under årens lopp hyllade barnpensionat och som lyfte fram det oproblematiska i att separera barn från sina föräldrar. I dem fanns ofta beskrivningar av hur bra barnen hade det på barnpensionaten. Det kunde låta så här:

... en av grabbarna förklarar helt framt, att han ämnar stanna till hösten. Någon längtan hem till storstaden och

NÄR DET REGNAR på Masesgården får man hitta på sysselsättning inomhus, och här håller en pojke på att lära sig väva.

Bild 58. Fotografi från Solviks barnpensionat publicerad i Där alla barn bli snälla – och fiskleverolja smakar gott. DN 7/9 1924, bilaga s. 1.

Bild 59. Bild med pojke som väver publicerad i anslutning till en artikel om barnpensionatet Masesgården. Utsnitt från Skådespelarbarn på skådespelargård, Aftonbladet 18/7 1947, s. 10. I en artikel från året innan beskrevs detta som ett »första klassens barnpensionat« med »lektrum med vävstolar, musiktrum med flygel och för övrigt allt vad en modern barnunge kan begära. Och det är ett verkligt gott samarbete mellan barnen och ledarna. Man är som en enda stor familj och hjälper varandra så gott det går.«³⁴

sina föräldrar tycks de inte ha. Inte att undra på förresten, så idylliskt och trevligt som barnen har här. De blir ompysslade på bästa sätt, och att dom inte heller vantrivs skvallrar de rödblommiga kinderna och deras solbrynta kroppar om.³⁵

I citatet ser vi hur journalisten tolkar det som att barnen inte längtar hem och tar deras synbart välmående kroppar som bevis för att de mår bra på alla sätt. Betoningen ligger på det fysiska snarare än psykiska måendet. Långt senare har det dock kommit vittnesmål om att en del barn som vistats på barnpensionat upplevt separationen som ett svårt känslomässigt trauma, och att den påverkat dem negativt under hela livet.³⁶

DEN GODA BARNPENSIONATSVISTELSEN

I och med att barns känslomässiga värde inom familjen ökade kring förra sekelskiftet förändrades incitamenten för föräldrar att spendera pengar på sina barn. Med Zelizers resonemang om det ovärderliga barnet följer att det som ansågs bra för barn kunde få kosta stora summor.³⁷ För de föräldrar som tänkte sig att barnpensionat var bra för barnen kunde därför kostnaden för inackordering ses som en manifestation av hur högt de värderade sina barn, att de var värda att kosta på. Omvänt kunde verksamheterna, just för att de kostade pengar, och rent av kanske var lite dyra, tolkas som särskilt bra för barnen. Som nämndes i kapitlet »Privat långtidsbarnpassning« uttryckte en mamma att ett högt pris för inackordering var något hon tolkade som en garant för barnpensionatets goda kvalitet.³⁸

Barnpensionaten hade länge ett gott renommé. Som vi sett var pressens budskap att en vistelse på barnpensionat var en välfungerande metod för att med hjälp av miljöombyte och kunnig personal få de mest krångliga och klena barn att bli snälla, friska och matglada, att separationen var bra och att barnen trivdes.³⁹ De hyllande artiklarna innebar en slags gratis marknadsföring för barnpensionaten och de framförde på så vis samma positiva grundbudskap som barnpensionatens egna annonser. I dessa lyftes det dock aldrig fram att barnpensionaten skulle få ordning på krångliga barn. De betonade i stället hur positiv inackordering var och framhöll olika kvalitetsaspekter på det egna barnpensionatet. Trots att barnpensionatens tjänster alltså syftade till att lösa föräldrars, och samhällets, brist på andra barnpassningslösningar framhölls barnpensionaten vara bra för barnen själva.

På samma vis motiverades den offentliga barnomsorgen, vilket pedagogikhistorikern K.G. Hammarlund skrivit om. Han visar hur offentlig barnomsorg blev ett socialpolitiskt projekt mellan 1930- och 1970-talet och att den barnomsorg som realiserades var den som kunde spela en arbetsmarknadspolitisk roll. Det handlade

om samhällets behov av kvinnligt förvärvsarbete, politiska ambitioner att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor och att stävja trångboddhet och ohälsa snarare än barnens behov och intressen.⁴⁰ Samtidigt, skriver han, har talet om barnomsorg »alltid motiverats med att den är till för barnens skull, för barnets bästa, i barnets intresse«.⁴¹

»Sätter ni värde på en god behandling av edra skyddslingar så inackordera dem på längre och kortare tid«,⁴² skrev Sandbäcks barnpensionat i en annons publicerad 1922. Det är en intressant formulering eftersom den inte följs av någon förklaring till vad det är för god behandling barnen får. Den antyder därmed att det är inackorderingen i sig som utgör den goda behandlingen. Det är helt enkelt bra för barn att inackorderas där. Något liknande förmedlade Granhaga barnpensionat som under andra världskriget, 1940, i en annons skrev att det var en »lämplig evakueringsplats för barn«.⁴³ Implicit säger den att barnen inte var tillräckligt trygga hemma utan skulle ha det bättre på barnpensionatet.

Att det skulle vara bra för barn att inackorderas på barnpensionat underströks i barnpensionatens annonser genom formuleringar som betonade hemligheten, den goda professionella passningen, den ypperliga maten och trivsamma miljön. Särskilt ofta framhölls naturen och utomhusvistelser som något positivt. Så många som 42 av de 122 annonserande barnpensionaten berörde vid minst ett tillfälle naturen. Där beskrevs bland annat en hälsobringande skogs- och saltsjö⁴⁴ och »hälsosam skogsluft [som] stärker aptiten, ger god sömn«⁴⁵. I annonssammanhang kan de positivt laddade naturbeskrivningarna ses som något som främst appellerade till en vuxen målgrupp, och det är också tydligt att annonserna riktar sig till föräldrar. Trots att det under den granskade tidsperioden existerade annonser som riktade sitt annonstilltal direkt till barn, och som ibland även uppmanade barn att be sina föräldrar köpa olika produkter,⁴⁶ sker det alltså inte här.

Inte heller lyfter dessa annonser fram föräldrar och barn som en gemensam konsumtionsenhet där båda parter har intresse av att komma överens, något man kan tala om i termer av »co-consumption«.⁴⁷ I vissa annonser fanns dock beskrivningar av vad barnen kunde sysselsätta sig med under sin barnpensionatsvistelse och det är aktiviteter som kan tolkas som barnorienterade kvalitetsaspekter, som barn själva kanske kunde uppskatta. Framför allt är det friluftaktiviteter såsom bad, utflykter, ridning, lek och sport. Ett exempel är annonsen från Bergsjö barnpensionat som lockar med en hälsingejul med »skid- och kälkbacksåkning« och »alla moderna bekvämligheter«,⁴⁸ annonsen från Alice Karlströms barnpensionat där en stor tomt med barrskog, »tillgång till bad, rodd och sällskapsspel«⁴⁹ beskrivs och Solberga barnpensionat som betonar »högt o. friskt läge i skogstrakt m. lämplig sportterräng«⁵⁰. Allra starkast barnorientering finns dock i en annons från barnpensionatet på Hamby Stuteri publicerad 1967:

Här finnes möjligheter för barnen att bekanta sig med alla de slags djur som de tycker om. Bland annat finnes hundar, hästar och andra djur. Möjligheter finnes att få ridundervisning. Vi tror vi kan erbjuda Edra barn som tycker om djur ett sommarparadis på Hamby Stuteri.⁵¹

I annonsen talar Hamby Stuteri om vad barn »tycker om« och liknar barnpensionatsvistelsen vid ett »paradis«. Det är en ovanlig annons eftersom den tillskriver barn en egen åsikt och tar barns egen vilja till inackordering i beaktande. Den är också sen, vilket tyder på att en viss förändring i synen på barns egna åsikter har ägt rum. Men precis som de övriga annonserna saknar den ett inkluderande tilltal och riktar sig enbart till föräldrar och talar om barn.

Med utgångspunkt i barnpensionatens annonser kan vi så konstatera att det var de vuxna som betraktades som de konsumenten

ter som skulle övertygas om hur bra barnpensionaten var. Barnen väntades snarast underordna sig sina föräldrars beslut om inackordering.

BARNS EKONOMISKA VÄRDE

För dem som drev barnpensionat, tog hand om barn på spädbarnshem eller fick betalt för att ta hand om fosterbarn motsvarade vart och ett av barnen ett jobb och en inkomst. På så vis var det inte bara inom familjen som barn värderades högt. För dem som tjänade pengar på barn handlade det dock om ett reellt ekonomiskt värde. För dem kunde barn också tillskrivas värde såsom kollektiv. Vad gäller barnpensionaten kan vi se exempel på det i uttalanden som barnpensionatsinnehavare gjort angående det fina i att barn gör som andra barn. Det sågs exempelvis som en fördel att redan ha en grupp barn på plats när nya anlände. Fanns där barn som visste hur de skulle bete sig kunde nykomlingar lätt inordnas i de regler som föreståndaren satt upp. Som kollektiv bidrog barn på så vis till att hålla ordning och disciplinera andra.⁵² Det var en form av kamratfostran som behövdes för att det skulle gå att hålla barnpensionaten igång med liten personalstyrka.

Brita Aschberg är en av dem som vittnat om hur betydelsefulla barn var för att få verksamheten att fungera. Framför allt betonade hon de egna sönernas roll. År 1945 var de 11 och 13 år och hon berättade efteråt att de hjälpte till med praktiska saker, ledde lekar och »höll ordning på bråkstakarna bättre än jag klarat«.⁵³ Som en del av barnkollektivet bidrog de på ett helt eget sätt till att verksamheten fungerade. De verkar ha varit små hjälpredor som det gick att överlåta ansvar till och lita på.

Även de inackorderade barnen värderade Aschberg som en resurs, vilket syns särskilt tydligt i beskrivningen av det tillfälle då hon 1945 blev tillfrågad att ta emot så kallade »problembarn«. Hon skriver:

... jag blev litet tveksam. Jag undrade, om jag skulle klara det. När vi skildes blev det emellertid bestämt, att med tolv friska barn bakom ryggen som stöd, skulle jag försöka ta emot tre–fyra barn med störningar. Detta fungerade bra och de flesta kunde vi verkligen hjälpa under denna tid som varade till jag gifte om mig 1947 på våren.⁵⁴

Förutom de inkomster som de inackorderade barnen genererade var barn som grupp alltså en viktig tillgång som bidrog till verksamheten på ett sätt som vuxen personal inte själva kunde uppbåda.

En annan positiv värdering av barn som kollektiv gäller inackorderade spädbarn som användes som ett studiematerial, ett »barnmaterial«, för sköterskeelever att träna på inom de privata barnsköterskeutbildningarna. På Hvita Korsets spädbarnskrubbor/spädbarnshem som var kombinerade med en sköterskeutbildning använde man just ordet »barnmaterial« i sin annonsering för barnsköterskeutbildningen. I en annons från 1914 uppgavs att så många som 30 till 40 spädbarn i åldrarna en halvtimme till tio månader gamla, fanns tillgängliga för sköterskeeleverna. I annonsen stod att »Anstalten är således äfven beträffande barnmaterialet i tillfälle kunna gifva sina elever den mest mångsidiga utbildning, hvilken äfven torde sakna sin motsvarighet inom vårt land«.⁵⁵

Även om de individuella spädbarnen kanske hade övergetts av sina föräldrar och på så vis tillskrivits ett lågt värde inom den ursprungliga familjen, var de betydelsefulla i rollen som övnings- och studiematerial. De var en viktig resurs och hade en central instrumentell roll för att barnsköterskeutbildningarna skulle kunna fungera. Därmed var de en ekonomiskt värdefull tillgång för dem som drev barnsköterskeutbildningar. För de enskilda barnen var den här lösningen knappast gynnsam. De mötte ständigt nya ansikten eftersom sköterskeeleverna bara praktiserade två veckor på barnavdelningarna och sedan byttes ut mot nya elever.

KRITIK MOT ATT SEPARERA BARN FRÅN FÖRÄLDRAR

Att barn genom olika typer av privata verksamheter separerades från sina föräldrar och att det dessutom kunde tolkas som bra för barnen var någonting som inte stod oemotsagt. Det fanns de som företrädde en annan syn. Kyrkoherde Isbergs tankar om utomäktenskapliga barns rätt till sina mödrar var tidiga och radikala. Under hela vår undersökta tidsperiod kom Isberg och hans syn på barn att inverka på entreprenörernas arbete. Eftersom han mellan 1928 och 1938 agerade social inspektör på uppdrag av Statens inspektion för fattigvård och barnavård blev entreprenörerna tvungna att förhålla sig till hans åsikter och bedömningar. Hans idéer inverkade även på förändrad lagstiftning, både när barnamordsplakatet avskaffades och ersattes med 1917 års lag om barn utom äktenskap, införandet av 1924 års barnavårdslag och – som vi ska se i kapitlet »Striden om en fri marknad« – på lagstiftning om enskilda förlossningshem och barnhem.

Till skillnad från många andra präster stred Isberg för att stigmat som drabbade ogifta mödrar och deras barn skulle bekämpas. Han var visserligen, liksom många präster, motståndare till barnamordsplakatet, men inte för att det gynnade osedlighet⁵⁶ utan för att det möjliggjorde en särskilt grym behandling av utomäktenskapliga barn. I sitt tal »Det oäkta barnets rätt« på den första Nordiska barnavårdskonferensen i Köpenhamn 1905 påtalade han den högre dödligheten just för barn födda utom äktenskapet och förde fram åsikten att fäder skulle ha samma skyldigheter gentemot utomäktenskapliga barn som för barn födda inom äktenskapet. Vidare menade han att det var fel att ogifta mödrar tvingades att skiljas från sina barn på grund av skam och försörjningsbörda. I stället för att betrakta de ogifta mödrarna som fallna kvinnor, pläderade Isberg för att de hade potential att bli goda mödrar. Vad som behövdes var »hem för ogifta mödrar och deras barn – där sålunda mo-

dern får behålla sitt barn och barnet sin mor, men där å andra sidan modern äfven fostras till att blifva en verklig mor för barnet«. Hans tanke var att mor och barn skulle stanna 8–9 månader på hemmet, »[f]ör att moderns kärlek till barnet må hinna slå djupa rötter«.⁵⁷ Sedan skulle man hjälpa modern att hitta en anställning dit hon kunde ta med sitt barn, eller att barnet skulle vistas på hemmet om dagarna när modern arbetade.

De ogifta mödrarna behövde alltså fostras till föräldraskap, vilket Helena Bergman har visat var en av de bärande idéerna i 1917 års lag om barn utom äktenskap som Isberg var med och utformade.⁵⁸ Men det behövdes också tid för att väcka moderskärleken, vilket antyder att Isberg tänkte sig att sådana känslor skulle kunna övervinna skam och en utsatt ekonomisk situation, bara mödrarna fick en hjälpande hand de första månaderna. På så vis skilde sig hans förslag från den praxis som tillämpats på Allmänna Barnhuset där mödrarna kunde arbeta som ammor i 8 månader, men därefter var fria att gå och lämna barnen efter sig, som vi såg i kapitlet »Privat mödra- och spädbarnsvård«. Isberg kom senare att realisera sina planer i ett filantropiskt drivet hem: Ärtholmen i Malmö, där hans fru Anna Isberg som var sjuksköterska blev föreståndarinna. Men egentligen menade han att sådana institutioner, liksom barnkrubbor och mjölkdroppar, inte borde drivas på enskilt initiativ; de borde bekostas av samhället som en förebyggande insats mot framtida problem.⁵⁹

Isbergs barnrättsorienterade argumentation om varför separation mellan mor och barn var problematisk kom så småningom att underbyggas med vetenskapliga argument. Framför allt handlade det om vetenskapliga rön om amning som läkare började propagera för på 1910-talet, samtidigt som de beskyllde barnmorskor för att ofta ge mödrarna felaktiga råd och inte uppmuntra amning. Det handlade dels om de rent medicinska effekterna. Amning ansågs förebygga den höga dödlighet hos spädbarn födda utom äktenskapet

som delvis berodde på att barnen gavs komjölk som kanske varken var pastöriserad, rätt utspädd eller hade förvarats på ett säkert sätt. Dels handlade amningsfrågan om de sociala eller moraliska effekterna som att amning fostrade mödrarnas ansvarskänsla för barnen. Bland de läkare som propagerade för amning finner vi Adolf Lichtenstein, Isak Jundell och Axel Höjer.⁶⁰ Den sistnämnde skulle Isberg komma att göra flera inspektionsresor tillsammans med.

Isberg lyfte främst fram de sociala eller moraliska argumenten för amning och mot separation mellan mödrar och barn. År 1937 uttryckte han det som att separationer kort efter födseln skulle »avtrubba eller utplåna mödrarnas ansvarskänsla, samt att barnen i samma utsträckning kort efter födelsen skiljas från sina mödrar, varigenom deras mest primära rätt och bästa ej tillgodoses på sätt, som man numera söker hävda inom den ansvarsbetonade sociala barnvården».⁶¹ Barnet hade rätt till sin mor och en separation skulle tillintetgöra moderns ansvarskänsla för sitt barn. En tidig separation hindrade därmed en framtida återförening, vilket var helt i strid med hur exempelvis Gösta Hagéus och Julia Stéen argumenterade, som vi såg tidigare. Och i kontrast till dem menade Isberg att barn mellan 0 och 3 år kunde ta psykisk skada av att utsättas för ständig omväxling på personal som vårdade dem på en institution.⁶² Detta var flera år innan Bowlby utvecklade sina teorier om anknytning och kritik av institutionsvård.

Den diskussion som Isberg förde om barns rätt till sina mödrar existerade inte på motsvarande sätt för den typ av barnpassning som köptes av gifta föräldrar. För barn födda inom äktenskapet var den här diskussionen obefintlig eller lågmäld. De förväntades kanske redan ha rimlig tillgång till sina föräldrar. Men då bortsåg man från det faktum att barn, även om de levde i en kärnfamilj, kunde lämnas längre eller kortare tid på exempelvis barnpensionat.

KONTEXTENS BETYDELSE FÖR UPPFATTNINGAR OM SEPARATION

SEPARATIONER MELLAN BARN och föräldrar har betraktats på olika sätt av olika historiska aktörer. Det finns också märkbara skillnader mellan olika kulturella kontexter, vilket bekräftas av Laura Lee Downs studie om evakueringar av barn i Frankrike och Storbritannien under andra världskriget. Hon argumenterar för att de franska barnen hade en vana vid att skickas på sommarvistelser via exempelvis »colonies de vacances« och därför inte kom att uppleva de separationer som följde av kriget som lika problematiska som de engelska barnen där en liknande tradition saknades. I Storbritannien betraktade man separationer som potentiellt traumatiskt för barnen, vilket berodde på en helt annan teoretisk förståelse av vad barn är och behöver.

Det var just barnevakueringarna som ledde till utvecklingen av Anna Freuds samt Donald Winnicotts och John Bowlbys teorier. Där man i Frankrike betonade barns behov av att socialiseras genom möten med andra barn lade man i Storbritannien i stället vikten vid bandet mellan mor och barn.⁶³ I många europeiska länder skedde omfattande evakuering av

barn under andra världskriget. Evakueringen av 70 000 finska krigsbarn till Sverige var en sådan stor insats där barn inte bara separerades från sina föräldrar, utan från sitt land och sitt språk, i syfte att rädda dem undan krigets faser. I sin studie av evakueringar av just sjuka barn från Finland till Sverige konstaterar Marianne Junila och Karin Zetterqvist Nelson att detta möjliggjordes av en barnsyn i Finland och Sverige där barns (sjuka) kroppar stod i fokus, inte barns psykosociala hälsa. Hur barn skulle omhändertas för att värna deras emotionella välmående varken diskuterades eller reglerades, det var den medicinska etiken att rädda barns liv från allvarliga sjukdomar som styrde hela idén om sjuktransporter från Finland till Sverige.⁶⁴ Mot slutet av kriget började dock viss kritik mot barnevakueringarna att dryftas i svenska medier, vilket Ann Nehlin har visat. Kritiken hämtade näring från de brittiska psykologernas studier på evakuerade barn, vilka visade att barn kunde skadas värre av att separeras från sina föräldrar än att stanna med dem i ett område där kriget gjorde sig mer påmint.⁶⁵

I det material vi har studerat nämns separation mellan barn och föräldrar som problematiskt i relation till barnpensionatsvistelser första gången 1945. Det är i en rådgivningsspalt där signaturen »Portia« svarade på insändarfrågor. Brevskrivaren »Ensam mor« sökte ett lämpligt barnpensionat och undrade vad som rekommenderas för en sexårig flicka. Portia, som först framhöll att det finns bra barnpensionat som hon kunde rekommendera, skrev sedan:

Att placera barnet på landet innebär emellertid att kontakten mellan mor och barn inte upprätthålles som den bör. Det kan tänkas att det kan skada de naturliga och riktiga känslobindningarna mellan barnet och er, till men för barnet. Med andra ord är väl detta en nödfallsutväg som inte bör anlitas, för så vitt ni har några möjligheter att ordna så att barnet får vara i sitt eget hem, fränsett att det på vardagarna vistas i ett daghem.⁶⁶

Här riktades alltså kritik mot barnpensionat som lösning – de kunde vara rent av skadliga för barnets känslomässiga band till modern.

Några år senare, 1951, kom ännu ett kritiskt inlägg. Merit Hertzman-Ericson skrev i *Expressen*:

Skilsmässa från mamman kan för två- och treåringar vara en ganska upprörande procedur. Och inte alls lyckat är det att placera dem på barnpensionat och barnhem, där det finns alltför många barn och allt för få vuxna. Den uppfattningen att man klarar av matvägran och nattväta och andra uppfostringsbesvär genom att skicka bort barnen är helt övergiven på barnpsykologiskt och barnpsykiatriskt håll.⁶⁷

Som vi kan se i citatet poängterade Hertzman-Ericson att den typ av separation och omhändertagande av barn som barnpensionaten erbjöd helt övergetts av den aktuella barnpsykologin och barnpsykiatrin. Hon förespråkar inte längre barnpensionat.

Under 1950-talet publicerades flera artiklar som uppmanade föräldrar att noga undersöka kvaliteten på barnpensionatet om de ville inackordera sina barn på ett sådant. De borde söka upp barnavårdsombudet och Socialstyrelsen för att försäkra sig om att det tänkta barnpensionatet bedrev en god vård.⁶⁸ Uppmaningarna vittnar om en tilltagande skepsis kring att det var så bra på barnpensionaten, och det framhölls också de kunde ge upphov till störningar i anknytningen mellan barn och mor.

Under perioden 1931 till 1970 var Göta Rosén involverad i inspektioner av barnavårdsanstalter, först i rollen som barnavårdsombud, sedan som statens barnavårdsinspektris och slutligen som Socialstyrelsens tillförordnade generaldirektör. Även livskamraten och kollegan Brita Hasselrot var tidigare barnavårdsinspektör och hade flera befattningar vid Socialstyrelsen.⁶⁹ I början av 1990-talet intervjuades de båda av Ylva Mårtens. De påpekade då att det på 1950-talet skedde en förändring i synen på att skicka barn till institutioner som barnpensionat. Det härledde de till Anna Freuds och John Bowlbys forskning:

Göta: Det blev ju mer och mer att man inte skulle skicka så små barn till institutioner.

Ylva: Varför blev det så då?

Brita: Ja det var väl erfarenheten och eh man försökte ...

Göta: Ja till och med ... Skå fick inte ta emot, ta emot små barn.

Brita. Ja man försökte ju, man försökte ju genomdriva att det inte skulle vara småglyttar.

Göta: Mm.

Ylva: Men var det ... psykologisk forskning och då som kom fram till det?

Göta och Brita: Ja ja det var det ju.

Ylva: Det var det? På femtiotalet?

Brita: Ja.

Göta. Vi hade ju. Vi fick ju ... större erfarenhet och det var

ju studier på andra håll än vår. Till exempel i England. Vad hette hon?

Brita: Freud.

Göta: Freud.

Brita: Anna Freud.

Göta: Anna Freud, hon gav ju ut en ... rätt mycket material för detta. Och sen kom ju den här andra engelsmannen. Vad hette han?

Brita och Ylva: Bowlby.

Göta: Jaa! Visst, och det ... den väckte ju, han väckte ju sån ilska här så. Ha ha.

Ylva: Jaså. Varför då?

Göta: Ja, han fördömde ju institutionsvården. Helt!⁷⁰

Göta Rosén och Brita Hasselrot resonerade här om hur barnpsykologisk expertis från 1950-talet destabiliserade den oproblematiske inställningen till förälder–barn-separationer. Som Karin Zetterqvist Nelson har visat var det just Bowlbys kritik av institutionsvården och hans prioritering av biologiska relationer som gjorde att hans idéer om anknytning inte omfamnades direkt av barnläkare och barnpsykologer i Sverige, där institutionsvård betraktats som ett fullgott alternativ.⁷¹

AVSLUTNING

Det här kapitlet har visat exempel på den samhälleliga syn på barn som möjliggjorde en kommersiell barnavårdsmarknad. Mot bakgrund av Zelizers tankar om att synen på barn har skiftat utifrån hur de har värderats kan vi se att den kommersiella barnavårdsmarknaden var beroende av en viss syn på barn. Utifrån vårt material noterar vi att en viktig grund var föräldrars tankar om att barn inte nödvändigtvis hade det bäst tillsammans med dem. Det fanns en utbredd uppfattning om att föräldrar i olika sammanhang hade

rätt att frigöra sig från sina barn och att de inte själva behövde ta hand om barnen. Barn ansågs inte ha någon självklar rätt till sina föräldrar och det behövde inte ses som problematiskt att barn separerades från föräldrarna. Att det dessutom var möjligt att tolka separationer som något bra som kunde ge barnet bättre livsmöjligheter, som när utomäktenskapliga barn lämnades på spädbarnshem i väntan på att föräldrarna skulle gifta sig eller när barn fick »hjälp« att korrigera beteendeproblem när de var på barnpensionat, kan ha stärkt föräldrars motivation att anlita sådana aktörer.

I ett samhällsklimat som stigmatiserade såväl ogifta mödrar som utomäktenskapliga barn, och där mindre bemedlade mödrar hade svårt att försörja sig, kan bortlämnande av barnet till och med ha framstått som det bästa alternativet för barnet. Logiken var att goda föräldrar som ville sitt barns bästa ibland behövde lämna det. Var det bra för barnet, stärkande och hälsosamt som en barnpensionsvistelse hävdades vara, kunde det dessutom vara rimligt att det kostade pengar, att det till och med fick vara dyrt.

Vad barnen själva tyckte eller hur de trivdes verkar ingen ha varit så intresserad av att ta reda på.⁷² Det var föräldrarnas behov och deras uppfattning om vad som var bäst för barnen som var centralt. För entreprenörerna var barnen betydelsefulla både som inkomst, som kamratfostrande kollektiv på barnpensionat eller som studiematerial för barnsköterskeutbildningarna.

Vilka former för barnomsorg och barnavård som anses rimliga eller orimliga i en viss tid beror på hur avvägningen görs mellan vad som uppfattas som föräldrars behov, samhällets behov och barns bästa. Som vi sett förändrades synen på barn under den här perioden då man började förstå barn och deras behov på nya sätt, vilket skedde parallellt med förändringar i synen på föräldraskap och utbyggnaden av välfärdsstaten. Förändringen i synen på barn var inte en linjär kronologisk process utan olika tolkningar av vad barn behövde konkurrerade med varandra och existerade paral-

lellt. Redan långt innan barnpsykologisk expertis börjat finna evidens för faran av förälder–barn-separationer fanns barnläkare och socialt engagerade aktörer som Isberg som såg risker med att barn separerades från sina mödrar och som ansåg att även små barn födda utom äktenskapet borde ha rätt till sina föräldrar – och särskilt till sina mödrar. När sådana tankar som företrädde av Isberg och Rosén blev allt vanligare inverkade det på vad de kommersiella entreprenörerna kunde sälja.

Kapitlet har vidare pekat på den framväxande kritik mot förlossningshem och barnpensionat som fanns och som ökade under perioden. Den kritiken var en av flera orsaker till att kommersiella förlossningshem, spädbarnshem och barnpensionat sedermera försvann.